

ЕТИКА ВЧЕНОГО

Ольховик Л. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права та правосуддя
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

Наукова діяльність представляє собою специфічний вид професійної діяльності вченого, яка ґрунтується на загальновизнаних моральних принципах, етичних правилах, морально-етичних цінностях, властивих науковій роботі. Морально-етичні норми і принципи науковця утворились історично. Сучасна наука розвивається, трансформується і спостерігається тенденція до вдосконалення системи етичних правил, норм, принципів, цінностей вченого.

Різні аспекти даного поняття розглядали А. Б. Почтовюк, В. В. Семеніхіна, В. С. Ратніков, А. І. Теклюк, Л.І. Сидоренко .

Тлумачний словник української мови трактує етику як науку про мораль, її походження, розвиток і роль у суспільному та особистому житті людей, чи норми поведінки, сукупність моральних правил якого-небудь класу, суспільної організації, професії та. ін. [1].

Наукова етика – де термін «етика» походить від дав.-гр. $\eta\theta\omicron\varsigma$ (лат. *ethica*) в перекладі означає «звичай». Що є звичаєм наукового середовища, встановленням норм і сукупності правил певної соціальної групи [2].

Всеукраїнська громадська організація «Українська федерація вчених» в Кодексі наукової етики розглядає наукову етику як «сукупність встановлених та визнаних науковою спільнотою норм поведінки, правил, моралі наукових працівників, зайнятих в сфері науково-технологічної та науково-педагогічної діяльності» [3].

Отже, пропонуємо авторське визначення: етика вченого – це система норм поведінки, моральних правил, етичних принципів наукових працівників, яких вони дотримуються в процесі виконання своєї професійної діяльності.

Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» в статті 1 визначає наукову діяльність як «інтелектуальну творчу діяльність, спрямовану на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження» [4] . А поняття вчений трактує як «фізична особа, яка проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження і отримує наукові та (або) науково-технічні

(прикладні) результати» [4]. Слід звернути увагу на особистість вченого на його моральні принципи, правила, норми поведінки.

Основні ідеї етики були виражені ще Арістотелем, він розглядав етику як практичну науку, вивчав зміну етичних домінант в концепціях стоїків, епікурейців і скептиків та становлення античного індивідуалізму. «Арістотель першим назвав етикою науку, що вивчає сферу людських стосунків, поведінку індивіда як розумної і суспільної тварини, визначив її місце в системі інших наук» [5]. Він вважав що етичні (моральні) чесноти породжуються звичкою. На думку Арістотеля, душа містить пристрасті (переживання), здатності і етичні устої (склад душі). *Пристрастями (переживаннями)* він вважав те, чим супроводжується задоволення чи страждання: потяг, гнів, страх, відвага, заздрість, радість, любов, ненависть, туга, жалість та ін. *Здатності* – те, що робить людину підвладною цим пристрастям, завдяки чому її можна розгнівати, примусити страждати, розжалобити тощо. *Етичними устоями (складом душі)* Арістотель вважав те, внаслідок чого людина добре чи погано володіє своїми пристрастями. Ні чесноти, ні вади не є суттю пристрастей, тому що за них людей не хвалять і не гудять, а за чесноти і вади вони заслуговують на хвалу чи осуд. Доброчесність передбачає свідомий вибір, а пристрасті не належать до навмисних дій. Пристрасті і здатності людина має від природи, а доброю чи поганою від природи вона не буває[5].

Етична (моральна) доброчесність позначається на пристрастях і вчинках людей, що виявляється в їх надлишку, нестачі чи середині. Доброчесності властива середина (міра). Так, серединою між боягузтвом і відважністю є мужність; між скупістю і марнотратністю – щедрість. Для визначення середини потрібне вміння вибирати між надлишком і нестачею, тому доброчесним бути важко. Проте не кожен вчинок і не кожна пристрасть можуть мати середину, оскільки вже у назвах деяких пристрастей (злорадство, безсоромність, заздрість) і вчинків (перелюбство, крадіжка, людинобвиство) міститься погана якість, а отже, погані вони не через надлишок чи нестачу [5]. Отже, основною мірою морально-етичної поведінки вченого є доброчесність.

З XIX ст. етика стала видом професійної етики. 15.04.2009 на загальних зборах НАН України було схвалено Етичний кодекс ученого України, який систематизував етичні правила поведінки чи засади вченого. В кодексі вчений розглядається з різних аспектів:

– як дослідник він «має забезпечувати бездоганну чесність і прозорість на всіх стадіях наукового дослідження та вважати неприпустимим прояви шахрайства, зокрема фабрикування та фальшування даних, піратства і плагіату. Неприпустимим є намагання керівних осіб упереджено впливати на характер отримуваних

в дослідженні даних і висновків. Учений служить лише об'єктивній істині» [6];

– як автор: при публікації результатів дослідження, що проводилося групою вчених, всі, хто брав творчу участь у роботі, мають бути зазначеними як автори; у разі необхідності може бути зазначено їхній особистий внесок; тільки реальний творчий внесок у наукову роботу може слугувати критерієм авторства; поступатися авторством на наукову роботу іншій особі, приймати авторство або співавторство та, особливо, вимагати його є неприпустимим; учений не повинен повторювати свої наукові публікації з метою підвищення їх кількості [6].

– як керівник: для наукової праці вчений оточує себе співробітниками тільки на основі неупередженої оцінки їхніх інтелектуальних, етичних і персональних рис. Учений повинен протидіяти всім проявам протекціонізму, корупції і дискримінації; вчений буде взаємини зі співробітниками на принципах справедливості, виявляє доброзичливість і підтримку своїм учням та оцінює кожного з них об'єктивно; він має сприяти службовому зростанню підпорядкованих йому співробітників відповідно до їхньої кваліфікації і ставлення до праці; вчений не перекладає на своїх співробітників виконання завдань, які він повинен виконувати сам [6].

– як консультант чи експерт вчений має виступати експертом тільки у сфері своєї компетенції відповідно до своїх знань і досвіду; вчений має дотримуватися принципу рівності при проведенні експертного розгляду; будь-яка дискримінація на підставі статі, раси, політичних поглядів чи культурної та соціальної приналежності є несумісною з цим принципом; вчений висловлює свою думку про роботу та наукові досягнення колег чесно, чітко та неупереджено [6].

– як громадянин учений має присвятити себе пошукові нових знань та їх застосуванню на благо суспільству та для збереження природи; інформація, яка надається суспільству, має бути достовірною; вчений протидіє поширенню неперевіраних даних і необґрунтованих рекомендацій; учений сприяє розповсюдженню наукових знань і протидіє поширенню псевдонаукових теорій, хибних концепцій та уявлень; учений повинен оприлюднювати результати своїх досліджень не лише у спеціальних наукових виданнях, але й у науково-популярній формі, щоб зробити їх максимально доступними для широких верств суспільства; учений повинен брати активну участь у житті наукового співтовариства та у роботі колегіальних органів. При цьому він має діяти, насамперед, виходячи із загальних інтересів науки й тільки потім з інтересів особистих та своєї установи; учений не дозволяє використовувати авторитет науки чи свій власний авторитет у рекламних або пропагандистських цілях з корисливою метою [6].

Отже, пропонуємо авторське визначення: етика вченого – це система норм поведінки, моральних правил, етичних принципів наукових працівників, яких вони дотримуються в процесі виконання своєї професійної діяльності. В даній роботі ми розглянули етичні принципи вченого як дослідника, як автора, як керівника, як експерта, як консультанта, як громадянина. Аналізуючи систему етичних норм, правил, принципів поведінки вченого ми дійшли висновку що всі ці чесноти одним словом можна назвати добросовісність.

Література:

1. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd>
2. Вікіпедія [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
3. Кодекс наукової етики [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/49520/05-Codex.pdf?sequence=1>
4. Закон України Про наукову та науково-технічну діяльність [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
5. Етика Аристотеля [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://studentam.net.ua/content/view/2168/97/>
6. Етичний кодекс ученого України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002550-09#Text>